

PASCHIER EN ISABELLA GESPIEGELD AAN BERTHULPHUS EN ANSBERTA EEN THEATERTWEELUIK DOOR P. DE VOS, 1720

J. HUYGHEBAERT^o

Het literair leven te Brugge vooraan in de achttiende eeuw is ons vrij goed bekend dankzij het onderzoek van Marcel Luwel in de jaren 1940-1950¹. Dichtkunst en toneel waren geconcentreerd in drie rederijerskamers (de hoofdkamer van de Heilige Geest, de kamer van de Weerde Dry Santinnen en de kamer van het Heilig Kruis), en het ontbrak Pieter Smidts, Jan Acket, Jan Droomers, Jan Antoon Labare, Jan Pieter van Male, Pieter van Daele, Jacob de Schryver, Jan Vaerman, Gillis Beirens of Adriaan van der Brugghe (alias Danderbrugghe) niet aan vlijt. De eerste vijf hebben ook toneelstukken gepubliceerd.

Met deze literaire generatie van zijn vaderstad is Pieter de Vos (Brugge 1659-Brussel 1728) op zijn minst in aanraking geweest, ook al verbleef hij als kapucijnernonnik (onder de kloosternaam Serafchim) veelal buiten Brugge, en al moet hij op de eerste plaats bij de geestelijke schrijvers van zijn tijd worden gerekend².

^o Burgstraat 50, 9120 Destelbergen

1. M. LUWEL, *Een Brugsch rederijkerstractaat uit de 18de eeuw : de "Ontleding ende Verdeding vande Edele ende Redenrijcke Konste der Poëzije" door Jan Pieter van Male (1724)*, in : *Jaarboek De Fonteine*, Gent, I, 1944, blz. 83-105 ; ID., "Gheestigheden der Vlaemsche Rhym-Const" van de Brugse rederijker Jan Pieter van Male (1681-1735), in : *Album Frank Baur*, II, 1948, blz. 61-74 ; ID., *Twee achttiende-eeuwse Brugse auteurs in twistgeschrift over de Rederijerskamers*, in : *De Gulden Passer*, XXX, 1952, blz. 121-133. Zie voor de Brugse literatuur in dezelfde tijd ook onze bijdrage *De voorgeschiedenis van het Voorschriftboek van Andries Stéven*, in : *Biekorf*, LXXXIII, 1983, blz. 382-393.

2. Zie vooral A. SCHOUTEET, *Pieter de Vos*, in : *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, 1964, k. 957-960.

We houden ons straks alleen bezig met het weinige dat hij heeft doen drukken voor toneel. Wel meer kapucijnen hebben in die tijd de toneelliefhebberij van een ruim publiek benut om stichtende stukken te brengen, en het lijkt of deze paters hun theaterwerk graag vanuit de Reiestad de wereld instuurden. Dit geldt ook voor de niet-Bruggelingen, bijvoorbeeld Jan Baptist Flas (pater Justinus, Brussel 1683-Tervuren 1755), zoon van een toneelschrijvende vader. Van deze kapucijn verscheen te Brugge in 1727 bij Paulus Roose een drietal titels : *Aretaphila*, daarnaast *Audas*, *Hormisdas ende Suenes*, en vervolgens *Carolus V*, *Joannes Fredericus van Saxen ende Philippus van Hessen*³. Andere kapucijnen die voor toneel schreven waren Egidius van Wyenbergh (pater Philippus), Dendermonde, ?-Kortrijk 1741, auteur van *Den tweeden Alexius oft Joannes graeve van Forbes*, en de Bruggeling Frans Verstraete (pater Desideratus), Brugge 1679-Kortrijk 1717, wiens *Triumpherende Hierusalem in het herstellen ende verheffen van het H. Cruys door den keyser Heraclius* talloze opvoeringen heeft beleefd⁴.

Vooraleer het toneelwerk van onze Pieter de Vos onder de loep te nemen, moeten we even ingaan op de verwarring die zijn auteursnaam *Spiritus Ardens* heeft gezaaid. Mede op de dool gebracht door de schrijvende kloosterling zelf, die zijn genoemde schuilnaam verdietste tot "eenen Geest gansch Brandigh" of "Brand-Geest", heeft de ene hem Seraphim of Serafijn van den Branden gedoopt, de andere Seraphijn Brand, nog een andere Bernardus Brand⁵.

3. *Catalogue des livres... Phil. Blommaert*, Gent, 1872, blz. 51, nr 734. De titels van de drie toneelstukken staan hier in verkorte vorm.

4. Onze parenthesis over kapucijnen-toneelauteurs in het begin van de achttiende eeuw is gesteund op : P. HILDEBRAND, *De Kapucijnen in de Nederlanden*, IX, 1955, vooral blz. 364 ; J. SMEYERS in : *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, VI, 1975, blz. 360, 424-425, 435-436. Bij de titel van E. van Wyenberghs stuk (*Den tweeden Alexius...*) merken we op, dat een (herdicht) leven van de Heilige Alexius tot het oeuvre van Pieter de Vos (pater Seraphim) behoort. Over het geval Forbes, een Schotse edelman die in onze Zuidelijke Nederlanden intrad bij de Kapucijnen (einde van de zestiende eeuw), zie de vraag van L.V. en het antwoord van L.V.A.(cker) in *Biekorf*, LXXXII, 1982, blz. 100 en 157.

5. Seraphim of Serafijn van den Branden in : J.J. DE MUNCK, *Leven van de H. Maegt ende Martelaresse Maria de Ellendige...*, Mechelen, 1769 ; C.F.A. PIRON, *Algemeene levensbeschrijving der Mannen en Vrouwen van België*, Mechelen, 1860 ; J.F. FREDERIKS en F.J. VAN DEN BRANDEN, *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche Letterkunde*, 2de dr., Amsterdam, 1892 ; Seraphijn

Nochtans had het handschrift *Levens der geleerde ende vermaerde Mannen der Stad van Brugge* door Pieter le Doulx jr., thans berustend in het Brugse Stadsarchief, de onderzoekers al sinds ongeveer het jaar 1800 op het juiste pad kunnen brengen, aangezien daar in deel II, blz. 143, *Petrus de Vos* zowel met zijn latijnse kloosternaam als met zijn latijnse auteursnaam staat vermeld. Dit is pas opgemerkt door iemand die zich verstopte achter de initialen Z.Y.X. in *Biekorf* van het jaar 1902⁶. Niet op de hoogte van deze onthulling, heeft dertig jaar later de kapucijn en verdienstelijke geschiedschrijver van zijn orde pater Hildebrand (Julius Raes, Hoogdele 1884-Izegem 1961) de juiste identiteit op zijn beurt zeer omstandig openbaar gemaakt⁷. Pater Hildebrand besprak meteen ook de hem bekende geschriften van zijn twee eeuwen oudere ordebroeder, en daar hebben sindsdien Albert Schouteet⁸ en Hervé Stalpaert⁹ aanvullingen bij bezorgd. Van de hand van Schouteet is bovendien het reeds geciteerde overzicht in *Nationaal Biografisch Woordenboek*. Het heeft allemaal niet belet dat Pieter de Vos, alias Seraphim van Brugge, weer is opgedoken als Serafijn van den Branden in *Lexicon van Westvlaamse Schrijvers*, deel II, verschenen in 1985.

*
**

Men kent van Pieter de Vos tot nog toe één toneelwerk, te weten zijn stuk over Bertulphus en Ansberta (Brugge, Andreas Wydts, 1720). Daar moet, zoals we straks hopen aan te tonen, de klucht van Paschier en Isabella worden aan toegevoegd. Eigenlijk is ook dit

Brand in : F. VAN DER HAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, IV ; Bernardus Brand in : P.G. WITSEN GEYSBEEK, *Biographisch, anthologisch en critisch Woordenboek der Nederduitsche Dichters*, I, Amsterdam, 1821 ; B. Brand in : J.A. WERP, *Geschiedenis van het Drama en van het Tooneel in Nederland*, II, Rotterdam, s.d.

6. Z.Y.X., *De opsteller van "Het boecxken van de vier Uytersten"*, in : *Biekorf*, XIII, 1902, blz. 255-256. (Deze bijdrage was een reactie op : J., *Het Boecxken van de vier Uytersten*, in dezelfde jaargang blz. 14-15, 46-48, 77-80).

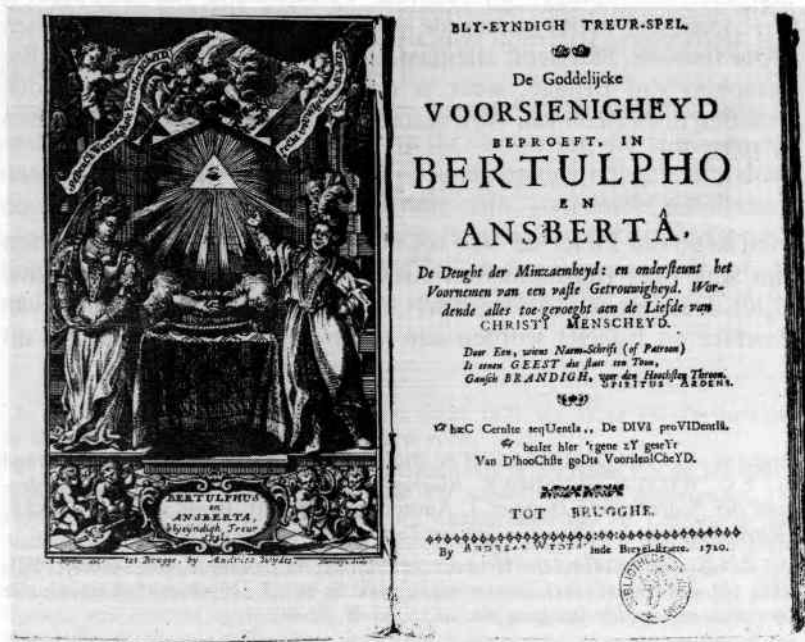
7. P. HILDEBRAND, *Een onbekende Nederlandsche dichter : P. Seraphim de Vos van Brugge, † 1728*, in : *Leuvense Bijdragen*, XXIV, 1932, blz. 1-35.

8. A. SCHOUTEET, *Een onbekend dichtwerk van pater Seraphim de Vos*, in : *De Gulden Passer*, XXI, 1948, blz. 277-282.

9. H. STALPAERT, *Het zogenaamd Brugs lied : de Muis*, in : *Biekorf*, LVI, 1955, blz. 72-78.

dubbele toneelauteurschap al gesignaleerd. Doordat in de Universiteitsbibliotheek van Leiden het complete stel *Berthulphus en Ansberta* + *Paschier en Isabella* berust, was met name de samenhangigheid van de twee stukken al vrij lang (zij het op de foutieve auteursnaam Brand) in Holland bekend, zonder dat zulks tot Vlaanderen doordrong¹⁰.

Het eerste stuk van het genoemde tweespan wordt in de literatuurgeschiedenis algemeen betiteld als *De Goddelijke Voorsienigheyd beproeft in Bertulpho en Ansberta*. Men denkt dus "beproeft" als een verleden deelwoord te mogen lezen, wat op zichzelf, met eind-t i.p.v. eind-d, tot het einde van de achttiende eeuw geen bezwaar oplevert, maar wat wel de ietwat onzinnige betekenis met zich meebrengt, dat in de genoemde man en de genoemde vrouw de

10. We danken de heer K. Bostoen voor zijn vriendelijke tussenkomst in Leiden. Vermeldingen omtrent de samenhangigheid van Bertulphus en Paschier in: J. A. WORP, a.w., blz. 293 en 295; G. KALFF, *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*, VI, Groningen, 1910, blz. 502-503.

Goddelijke Voorzienigheid op de proef zou zijn gesteld. De titel klinkt net andersom, en leert ons een Goddelijke Voorzienigheid kennen die de echtelijke liefde op de proef stelt, en de echtelijke trouw ondersteunt¹¹.

De uitgave wordt in de liminaria ingeleid door een opdracht van de auteur aan zekere Maurinus de Vos (blijkbaar een familielid), en door een aantal huldegedichten aan het adres van onze "Spiritus Ardens", met name vanwege de ons onbekende Judocus van der Minnen, en verder vanwege Jacobus Franciscus Spanoghe (een ordebroeder kapucijn¹²), Adriaan van der Brugghe, en de schoolmeester Gillis Beirens, die hier schuilgaat achter zijn vaste kenzin "Inserviando Consumor". De laatstgenoemde twee waren zeer actieve Brugse dichters.

Tot kennismaking met het stuk volgt nu vooreerst het *Cort-Begryp* door de schrijver zelf :

Bertulphus (van Conincklijke Afcomste) wordt van Godt geroepen naer het Heyligh Land. Sijn Huysvrouwv Ansberta, dit verstaende¹³, tracht hem het selve te ontraeden, maer te vergeefs : De vvelcke naer sijn Af-vesen, vernemende uyt sijnen Brief, dat hy vande Turcken gevangen is, de Resolutie neemt, hem te gaen verlossen. Hy daer-en-tusschen inde Vangenissee weemoedigh sittende (en een geveynsde Antwoorde op zijnen Brief ontfangende) verliest sigh in Onverduidigheyt : Tervvijlen Sy, verkleed zijnde, met haer Snaere-Spel (daer sy konstigh in ervaren vvas) inde Hoofst-Ad van Turckien aem-comt¹⁴ ; die, aldaer onbekent blijvende, hem verlost. Sy (voor hem t'huys vvesende, en haer voorighe Vrouvv-kleederen aengenomen hebbende) vvord van den Onvvvetenden Berthulphus verstooten : en, onnoosel zijnde, beschuldicht. Dogh : Naer de Verstootinghe, de Kleederen (daer sy hem mede verlost

11. *De Goddelijcke Voorsienigheyt beproeft, in Bertulpho en Ansbertâ, de Deught der Minzaemheyt : en ondersteunt het Voornemen van een vaste Getrouwigheyt. Wordende alles toe-gevoeght aen de Liefde van Christi Menscheyd. — Door Een, wiens Naem-Schrift (of Patroon) / Is eenen GEEST die staet ten Toon, / Gansch BRAN-DIGH, voor den Hoochsten Throon. — Spiritus Ardens. — haec Cernite seqUentia, De DIVa proVIDentIâ. / beslet hIer 'tgene zY geseYt / Van D'hooChste goDts VoorslenICheYD. — Tot Brugghe. By Andreas Wydts inde Breyël-straete. 1720. In-4, (12+) 74 blz. Titelbladzijde in rode en zwarte letters. Drukspiegel 16,5 x 9,7 mm. Met zeven gravures (16,5 x 10,3 mm), gegr. door Harrewyn (de voornaam ontbreekt) naar tekeningen van drukker Andreas Wydts.*

12. P. HILDEBRAND, blz. 31.

13. Dit verstaende : dit vernemende.

14. Aem-comt (drukfout) : aen-comt.

hadde) hernemende, maect sigh kenbaer : En, de Trouvve Liefde vword stercker als van te vooren. -Ita Bidermannus Acroamatum. Lib. 2, Acroamate 2. Etiam Avancinus. & Alii. - Scena est in Germania.

De auteur volgde zeer slaafs de *Acroamatum Academicorum Libri Tres* van de Duitse jezuïet Jacob Bidermann (1578-1639), een verzameling verhalen in latijns proza. Van dit werk had intussen ook al de Oostenrijkse jezuïet Nikolaus Avancini (1611-1686) gebruik gemaakt voor zijn toneelstuk *Fides coniugalis, sive Ansberta sui Conjugis Bertulfi è dura captivitate liberatrix*, speciaal geschreven voor het huwelijk van keizer Leopold I van Oostenrijk met Margareta-Theresia, dochter van koning Filips IV van Spanje, te Wenen in 1667¹⁵. Avancini, die Bidermanns verhaal zeer vrij interpreteerde, heeft een onvergelykelijk rijker en indrukwekkender theaterstuk tot stand gebracht dan onze Brugse pater Seraphim.

Een tragicomedie over Berthulphus werd in het jezuïetencollege van Belle (Frans-Vlaanderen) opgevoerd in 1661 en dateert dus van vóór het werk van Avancini¹⁶. Pater Hildebrand signaleert een andere opvoering te Aat in 1688¹⁷. We hebben niet de moeite gedaan om te onderzoeken welke bronnen pater Seraphim met zijn “& Alii” kan hebben bedoeld, maar Hervé Stalpaert herkende hetzelfde thema in het volksboek *De Vrouwen-peirle* (derde deel, teruggaande op Alexander van Metz)¹⁸, en een “bly-eyndig treurspel” *Reyse naer 't heylig Land gedaen door Malherus, die door de Turken gevangen, van Discreta syne vrouw verlost word*, werd te Ieper in 1733 gespeeld door de leerlingen van schoolmeester Boeteman¹⁹.

Als proefje van Seraphims conventionele stijl moge het volgende brokstuk volstaan :

15. Avancini's *Fides coniugalis* vindt men van fol. 253 tot fol. 359 in : *Poesis Dramatica Nicolai Avancini e Societate Iesu. Pars II*, Keulen, J.W. Friessem jr., 1675. Avancini verwijst (fol. 254) naar “Biderm. lib. 2. Acroam. 2” als zijn bron.

16. L. VAN DEN BOOGERD, *Het Jezuietendrama in de Nederlanden*, Groningen, 1961, blz. 234.

17. P. HILDEBRAND, *De Kapucijnen in de Nederlanden*, IX, blz. 364.

18. H. STALPAERT, blz. 73.

19. J. SMEYERS in : *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, dl. VI, 1975, blz. 348. Zie ook de vraag van A. VIAENE, *Volksboek van Malherus*, in : *Biekerf*, LXXVI, 1975-1976, blz. 192.

Ansberta

Hoe, gy en kent my niet ? kent gy niet die met Zinnen,
 Als gy het minste dacht, U 't meeste ginck beminnen ?
 Weet gy wel wie ick ben ? Ick ben die met gedult
 Wierd, door mistrouwigheyd, beschuldight sonder schuld.
 Ick ben, die noyt en heb van mynen Eed geweken,
 Al ginght gy selfs daer van met open Lippen spreken.

☞ Hier Ontdeckt sy haer Kleederen.

Siet hier wie dat ick ben ? En leert, tot uw' Verdriet,
 Wie dat ick heb geweest die gy van U verstiet.

Berthulphus.

Ansberta, zyd'et gy !... ô Godt der Mogentheden !
 Wat bange Bangigheyd voel ick in all' mijn Leden !
 Berthulpe, bortelt-uyt de Weedom van uw' Hert !
 Ontboezemt, met geweld, uw' gansche Binnen-Smert !
 Treurt, traen-ooght, schreyd, en schrickt ! Laet Angst

en Persingh blijcken !

Jeught, vreught, troost en genucht, wilt nu ten ond'ren wijcken

Tot aen mijn Sterfdagh toe : vermidts ick heb (op Aerd)

Een die noyt plicht en had, met boose plicht beswaert.

(...)

**

Dezelfde Pieter de Vos of pater Seraphim van Brugge heeft ook de klucht van Paschier geschreven, zoals o.a. blijkt uit de aldaar weerkerende auteursnaam Spiritus Ardens. Dat hij deze klucht opvatte als het tweede luik van een diptiek, spreekt duidelijk genoeg uit de titel : *Dry-deeligh zeden-klucht van Paschier, en Isabella. Toe-gevoeght aen het bly-endigh Treur-Spel van Berthulphus en Ansberta*²⁰.

20. *Dry-deeligh Zeden-klucht van Paschier, en Isabella. Toe-gevoeght aen het bly-endigh Treur-Spel van Berthulphus en Ansberta.* — *Chronicon.* / *VeXatlo Dat IneLLeCtUM.* / *Aliud.* / *Des qUeLLInCks oVerhand / gUnt kennls en Verstand.* — *Tot Brugge, By Andreas Wydts, Stads-drucker inde Breydel-straet. 1722.* In-12, (6+) 54 blz. Drukspiegel 12 x 6,2 mm. Links van de titelbladzijde de enige illustratie (9,5 x 6,6 mm), zonder signatuur, voorstellend twee tafereelen : bovenaan een vrouw die haar man met een gesel afroeft (met bijschrift : Trauw, vreed en fel. / Maer 'teynd is wel.), onderaan een echtpaar waarvan de man, bijgestaan door een duivel, zijn vrouw helpt bij het spinnen (met bijschrift : Quaed huysgezin, / Een hels gespin.)

In ditzelfde jaar 1722 verscheen bij Andreas Wydts de achtste druk (voor zover we weten de eerste Brugse !) van pater Seraphims werk *Het Boecxken van de vier Uystersten.* Deze editie droeg een nieuw titelblad, gegraveerd door I. Harrewyn, en was tevens voorzien van een nieuwe kerkelijke approbatie (Brugge, 14 febr. 1722). — P. HILDEBRAND, *Een onbekende Nederlandsche dichter...*, blz. 28-29.

Drukker Wydts zorgde voor een eigenaardig (maar o.i. minstens in afspraak met de auteur geschreven) woord vooraf :

Den drucker tot den leser. -Alsoo ick uyt de Handen vanden Autheur der by My gedruckte Tragedie van Berthulphus en Ansberta (door een derde Hand) ontfsultelt hebbe dit By-ghevoeght Zeden-kluchtje, soo hebbe ick het selve, tot voldoeninghe van alle Lief-hebbers, door den Druck willen gemeyn maecken, met dese WAERSCHOUWINGHE :

*Als d'eersten Dagh het Spel is clær,
Soo dient de Klucht den Dagh daer naer.
En (midts dees Klucht op 't Spel gaet loopê)²¹
Soo zal men die te zaem verkoopen.*

Binnen Brugge 1722.

TRAUW, VREED EN FEL
MAER TEYND IS WEL.

QUAED HUYSGEZIN,
EEN HELS GESPIN.

DRY-DEELIGH
ZEDEN-KLUCHT
VAN
PASCHIER,
EN
ISABELLA.
*Toc-gevoeght aen het Bly-cyndigh
Treur-Spel van*
BERTULPHUS EN ANSBERTA.
♦ ♦
Chronicon.
VeXatio Dat InteLLeCtUM.
Alind.
DES QUELLINCKs OVerHAND
GUNT KENNIS EN VERSTAND.

TOT BRUGGE,
By ANDREAS WYDTS, Stads-druc-
ker inde Breydel-tract. 1722.

WYDTS

21. Loopê : loopen.

Op het toenmalige theater werden traditiegetrouw twee stukken gebracht, namelijk eerst een treurspel of tragedie, en onmiddellijk daarna een blijspel of klucht, waarvan de inhoud niets met het treurspel te maken had. Pater Seraphim bracht minstens onder twee opzichten iets nieuws, of althans iets zeer zeldzaams : bij hem had de klucht direct betrekking op het ernstige stuk, en diende ze pas te worden vertoond na een nachtje slapen.

We staan inderdaad voor een theatertweeluik, zoals op vele plaatsen in de stukken zelf kan worden aangetoond :

1. Het treurspel (in alexandrijnen) voert een volkomen harmonisch echtpaar ten tonele, waarbij de man enkel op bevel van God er op uit trekt ; de klucht (in halve alexandrijnen) konfronteert ons met een opgewonden Paschier, die de pesterijen van zijn bazige vrouw zo beu is dat hij haar verlaat :

(...)

*Als 't lijf is op-gepronkt,
 Dan is 't van buyten Bond²² :
 En binnen anders niet
 Als Pensen ende Strond.
 Sy hangen 't all'-temael
 Aen 't Hooft, aen Hals, aen Ermen :
 En sy verspaeren't dan
 In hunne mager Dermen.
 ô Martellessen, die
 Soo martelt buyten Godt,
 Wie sal uw' Martelschap
 Niet houden tot een Spot ?
 Gy gaet soo geerne bloot
 Ontrent uw' Borst en Schoud'ren,
 Het gene word beweent
 Van uw'gestorven Oud'ren !
 En als g'U dus ontbloot,
 Weet gy wel wat gy doet ?
 Gy stelt uw' Vlesch te coop,
 En 't is bedrieg'lijck Goed.
 Bedrieg'lijck is uw' Pracht,
 Bedrieg'lijck is uwe Ved'ren,
 Bedrieg'lijck is uw' Swier,
 Bedrieg'lijck is uwe Kleed'ren,*

22. Bond : bont.

*Bedrieg'lijck is uw' Vel,
Bedrieg'lijck uwen Cop,
Bedrieg'lijck (Haut en Bâ)
Zijt gy ; gy Kermis-Pop.
Gaet henen Poppe-Goed
Met all' uw' Ydelheden :
Seght, is 'er wel een Dier
Soo vol Ellendicheden
Als is een Vrouw ? Een Man
Wordt somtijds siek ; Dat's waer :
Maer 't Vrouwelijck Geslacht
Twaelf keeren op een jaer.
(...)*

2. Zowel Berthulphus (vanuit de gevangenis) als Paschier (op het ogenblik dat hij eruit trekt) schrijven voor hun vrouw een brief. Die van Paschier is van hetzelfde vulgaire allooi als de monoloog waar we daarnet een stukje uit citeerden. Hier als proeveertje het begin :

*Bellô van Draekegem ;
Gy Consummaet der Hexen,
Gy Ras del Picaro ;
Gy Breeckster vande Texen :
Gy schuym van all' 't Geboeft ;
Gy losse Leure-tuyt :
Gy braster inden Wijn,
Gy swanger zatte Luyt :
Gy Verken inden Back :
Gy Swalp-Ey sonder Sorgen :...*

3. Beide vrouwen gaan na het lezen van de brief op zoek naar hun man. Dat klinkt in het geval van Isabella nogal verrassend, maar de brief vol scheldwoorden had op haar het onverwachte effect, dat ze op staande voet tot inkeer komt. Vol spijt over haar langdurige onmenselijke houding ten opzichte van haar echtgenoot, wil ze zich met hem verzoenen.

4. De ontmoeting tussen Isabella en Paschier weerspiegelt de ontmoeting tussen Ansberta en Bertulphus als het ware onderste boven : de als verminkte bedelaar toegetakelde Paschier herkent zijn vrouw (maar zij herkent hem niet), de in muzikant verklede Ansberta herkent haar man (maar zonder door deze te worden herkend).

5. De auteur kan in zijn als grappig bedoeld stuk een knipogende zinspeling op het voorbije blijeyndig treurspel niet onderdrukken :

*ô Vriend Paschasius
Waer mooght gy nu gaen dwaelen !
Wist ick waer dat gy waert,
Ick sou U uyt gaen haelen,
Al waer het soo, dat gy
(Door Godts Gehengenis)²³
Selfs by de Turcken laegt
In een gevangenis !*

6. De slotversjes onder het stuk van Berthulphus (*Weeght in dit Spel Gods Wonderheyd, En let op sijn VOORSIENIGHEYD*) worden als het ware weerkaatst in het jaarschrift waar *Paschier en Isabella* mee eindigt (*SIet Dese kLUCht en 't treUrspel aen, len Weeght, hoe Die te gaDer gaen*). Er kan onder opzicht van stijl en taal nog heelwat meer samenhorigs worden opgesomd, bv. talrijke stichomythieën en andere effectvolle eigenaardigheden. Het spreekt vanzelf dat de ernstige tragedie rond het prinselijk echtpaar doorgaans een statiger toon treft dan haar komische repliek, maar wanneer Berthulphus in zijn Turkse gevangenis een zoezegd antwoord van zijn echtgenote heeft doorlezen (een liefdeloze afwijzing die in feite het werk is van een verraderlijke huisdienaar), barst hij los in een taaltje dat voor het idioom van een Paschier niet onderdoet :

*O Breeckster vande Trouw ! ô Schendster vande Banden !
O Schepsel vol van Smaad ! ô Steyg'rich Steen-gemoed !
O Hert van een Tigrin ! ô gladde Slangen bloed !
O Uyt gebrackte Gal ! ô Bracke Poel-gebroedzel !
(...)*

*
**

Hier als laatste staaltje een handvol kwatrijnen, die de held en de heldin van het kluchtspel uitwisselen na hun verzoening. De maat van het fatsoen is voor sommigen misschien al overschreden, maar we citeren in functie van de blijken van afkeuring die de auteur te wachten stonden, en waar we straks over uitweiden :

*Isabel
Soo ick mijn Woord niet hauw,
Soo wensch ick, dat ick viel
In eenen Put vol Dreck,
Van Hoofde tot de Hiel.*

23. Gehengenis : beschikking, goetvinden.

Paschier en Isabella gespiegeld

Paschier

En op den selven Voet :
Soo ick mijn Woord vergeten,
Soo moet mijn beste Kleed
Van Kraeyen zijn bescheten.

Isabel

Soo ick het Stuck niet meyn,
Soo moet (op eenen Bot)
Mijn Cop veranderen
In eenen Mostaert-Pot.

Paschier

Is 't dat ick niet en kom
Met open Hert te spreken,
Soo laet ick my in 't Gat
Van eenen Kemel steken.

(...)

Pater Seraphim, die met deze theaterdiptiek de mensen een les onder de ogen wilde brengen op het gebied van de kristelijke huwelijksliefde en huwelijkstrouw, heeft er de moraal minstens zo dik overheen gesmeerd als de vulgariteit. Allerlei gezangen en een “zedenedenaer” in het ernstig stuk, en weer zo'n redenaar in de klucht, stuurden de reacties van de kijkers in de gewenste richting. Hier ten bewijze iets uit de “leste aenspraek” helemaal op het einde van het blijspel :

Vrienden, die hier met genucht
Hebt aenschauwt dees Zeden-klucht,
Over-denkt noch merkt gy niet
Wat dat dese Klucht bedied ?
Dese Klucht loopt op een Vrouw
Die gekregen heeft Berauw,
En daer naer veel meerder Min
Heeft getoont als in 't Begin.
Siet gy niet, terwijl ick spreek,
Hier een Geestelijcken Streek ?
Het raekt U, en het raekt My,
Het raekt ieder wie het zy,
Die misdeden menigh keer
Aen den Alder-Hooghsten Heer,
(...)

*
**

Deze klucht, die zichzelf aandient als onverbrekkelijk met het ernstige

stuk verbonden, is pas twee jaar na dat ernstige stuk gedrukt. Waarom hebben de twee delen van die theaterdiptiek niet samen het licht gezien ?

De auteur en zijn drukker doen al in *Bertulphus en Ansberta*, dat vooraan het jaartal 1720 draagt, tamelijk geheimzinnig met de datering. Ze plaatsen namelijk achteraan de volgende "Bekent-maeckinghe" :

Den Leser wordt gewaerschouwt, dat deze TRAGEDIE gedrukt is in het Jaer 1720. Dogh (om eenighe voorgevallen Redens) maer in het licht gegeven en is in het Jaer 1721. (Dus segge ick)

*In het jaer Duyst, Zeven-hondert
(ende Tvvintigh) vvas dit claer,
Dogh, 't en wierd maer uytgezondert
Aen elck-een, het jaer daer naer.*

Ook de boekkeurder van het bisdom Brugge, aartsdiaken Jan Baptist Verslype, heeft zijn best gedaan om 1721 als het jaar van uitgave naar voren te schuiven, althans in het jaarschrift (als dat onderdeel van de approbatie tenminste van hem is !), maar dan weer niet in de bijgevoegde datering :

APPROBATIE. -Dit Blij-eyndigh Treur-spel van Bertulphus en Ansberta, vvaer in uytstekende verbeeld vword de Goddelijcke VOORSIENIGHEYD, geen Tegen-Srijd behelzende aen het vvaare Gelove en de goede Zeden, sal, tot Stichtinge der Gelovige, mogen gedrukt, en vande Yverighe Christenen (oM goDt In aLLe sYn prYsbaere VVerCken te Verheffen) seer profijteliijk gelesen worden. Actum binnen Brugghe, den 20. December. 1720. -J. Verslijpe : Archidiaconus Brugensis, Librorum Censor."

De "voorgevallen Redens" die voor deze Berthulphus-uitgave de vertraging met zich meebrachten van het jaar 1720 naar het daaropvolgende jaar, zullen wel verband hebben gehouden met de zeer uiteenlopende zienswijzen die de auteur en de kerkelijke censor er omtrent deel twee van het tweeluik op nahielden. We menen te mogen veronderstellen, dat de schrijver zijn grove komedie in 1720 heeft zien afketsen op een onwrikbare Verslype, en dat hij dan heeft gehoopt dat een (bv. door het kommentaar van de "zedenedenaar") verzachte versie vlot genoeg aan een approbatie zou geraken, om alsnog in 1721 samen met het treurspel van Bertulphus te worden verkocht. Het is de schrijver en zijn drukker niet gelukt : Paschier kwam pas in 1722 op de markt, met het hoger aangehaalde voorbericht waarin drukker Wydts het publiek doet geloven dat hij de schrijver zijn tekst heeft *ontfutseld*. Gestempeld ook met een bijna

bitsig kerkelijk imprimatur : daar waar de prijzende goedkeuring voor Berthulphus de gewone titel APPROBATIE droeg, prijkt op *Paschier en Isabella* de term CENSURE, waarop deze verzen volgen, kort en droog²⁴ :

*Dit Cluchte-spel
in slechte reden,
Gheeft evenwel
let voor de Zeden.*

Imprimatur. -J. VERSLYPE Archid. Brug. Lib. Cens.

**

In 1721, precies tussen *Bertulphus en Ansberta* en *Paschier en Isabella* in, verscheen in Brugge een ander merkwaardig werk, met name *De Konst der Poëzye in Nederduytsche Verssen*, door de Brugeling Jan Antoon Labare nogal vrij vertaald naar Boileau's beroemde *Art poétique* van 1674, en gedrukt door Jan Baptist Verhulst, die net als pater Seraphims uitgever Wydts in de Breydelstraat woonde²⁵.

De letterlievende passementwever Labare laat op verschillende plaatsen in dit werk aanvoelen dat in hem geen potentieel genieter schulde van humor op zijn pater Seraphims. De losheid van een Tengnagel en een Bredero brandmerkte hij bijvoorbeeld als volgt :

*Het waer te wenschen dat hun al te stoute woorden
En Dertelheden noyt geen zuyver Oor verstoorden.
Die Schriften, schadelijck aen Zeden, Kerck, en Staet
Zijn als het schuym der Konst van yder een versmaed,
En worden nauw'lijckx van Vrij-geesten aen-genomen.*

Hier ook het slot van de derde zang :

*Ick achte op het Tonneel een wel geschickt Poët
Die zonder schand-vleck of ondeugentheden weet
Alleen door reden aen d'Aenschauwers te behaegen.
Maer die niet als met grof en dobbel-zinn'ge slaegen
Of vuyle woorden mij vermaecken wilt, die magh
Met Harlequin, of Volck van diergelijcke slagh,
Ter Straete, op een Schavot, zijn eygen lof uyt-blasen,
Of bij d'onwetende gaen kakelen en rasen.*

24. Jan Verslype heeft meer boekkeuringen op rijm afgeleverd. Zie C.B. (A.VIAE-NE), *Vastenboekje met berijmd imprimatur, Brugge 1724*, in : *Biekorf*, LXXIII, 1972, blz. 54-55 (zie ook *Biekorf*, 1975-1976, blz. 126, en 1978, blz. 227).

25. Over Labare, zie vooral J. SMEYERS in : *Nationaal Biografisch Woordenboek*, III, 1968, k. 477-479.

Het kan geen verwondering wekken dat luttele maanden later dezelfde man de ergernis van zich af schreef waar pater Seraphims klucht hem mee vervulde. Vooral Paschiers geamuseerde kijk op het fenomeen menstruatie, door ons hoger geciteerd, heeft hem geschokt. Hier volgt bijna integraal zijn

*Gedachts Verklaringe over het klucht-spel van Passchier en Isabelle*²⁶ :

*Voor dat ick dat kluchtspel sagh²⁷,
aengesien zoo groot gewagh
selfs gemaect wierd van den Schryver,
wierd ick door een grooten iver
aengedreven om te zien
of het kon myn geest verblien ;
maer ick stond gelyck verwesen
selfs in 't eerste blad te lesen,
denckende terwyl ick las,
wel wat komt dat al te pass'
zal 't dan aen den mensch betaemen
't welbehaegen Godts te blaemen,
met Natura, 't werck van Godt,
l'houden openlyck den spot ;
vrouw en maeghden te misprysen
door hun quaelen aen te wysen
die zy buyten eygen schult
moeten lyden met gedult.
Maer ick was nogh meer verwondert
merckende hoe dat hy dondert,
blixemt, en met helsch getier
den goed-aerdigen Paschier
in een zee van Druck doet swemmen,
en de Rasernie laet klemmen
tot den alderhooghsten top
in een boose vrouwe kop :
die naer wenigh tydts verloopen
alles moet met leet bekoopen
door een kleenen tegenspoedt
in 't verliezen van haer goedt,*

26. *Rymwerken van Jan Antoon Labare* (Ms. 576 in Stadsbibliotheek Brugge), fol. 98v^o-99r^o.

27. Labare schrijft niet naar aanleiding van een opvoering, zoals uit deze eerste regel zou kunnen worden verondersteld. Uit de rest van zijn gedicht blijkt duidelijk dat hij de klucht enkel heeft gelezen.

*dat Passchier had mee genoemen,
die sigh selven gingh verdoemen
door het speelen van den Dief
en het schryven van een Brief
opgepropt met Lasteringen.*

*Wel wat zyn dat al voor dingen !
Isser dan geen ander baen
om tot vroey'lyckheyt te gaen ?
Is parnas dan zoo gelegen
dat men langhs geen ander wegen
kan geraken tot de vreught,
dan ten koste van de Deught ?*

(...)

*Lof zy aen den heer Verslype
die zyn oordeel wel met rype
zinnen, daer op heeft gevelt,
als hy heeft tot keur gestelt
dat het zyn maer slechte reden :
kond'hy klaerder ons ontleden
zyn gevoelens, van een saeck
die in plaetse van vermaeck
stoffe geeft tot ongenuchten.
Wegh dan met al sulcke kluchten.*

*
**

Zoals we al zegden, bestond in het drukke Vlaamse toneellevens van die tijd de gewoonte, dat na het ernstig stuk een blijspel werd gebracht, willekeurig gekozen, d.w.z. naar de inhoud volstrekt los van de voorafgaande tragedie. Er zou nu moeten kunnen worden onderzocht, of ooit na een opvoering van *Berthulphus en Ansberta* de klucht van Paschier is vertoond, zoals de auteur het had gewenst. Zulk onderzoek lijkt nogal moeilijk, doordat in de bestaande literatuur zelden de titels van de opgevoerde blijspelen bij de titels van de opgevoerde treurspelen staan vermeld.

Voor wat *Bertulphus* betreft, beschikken we over de hier volgende lijst van negen vertoningen (en het lijkt ons een redelijke veronderstelling dat altijd de tekst van onze pater Seraphim aan bod kwam) : Veurne 1722²⁸, Aalst 1731²⁹, Straelen 1746³⁰, Heule 1750 en Tiegem

28. F. DE POTTER en P. BORRE, *Geschiedenis der Rederijkerskamer van Veurne*, Gent, 1870, blz. 86.

1750³¹, Gent 1754³², Tongeren 1766³³, Gits 1808³⁴ en Tetegem in Frans-Vlaanderen 1812³⁵. Het stuk rekte zijn levensduur tot in de Franse tijd door heruitgave (n ?) bij de Gentse drukker en specialist terzake Kimpe³⁶.

In het hele bovenstaande lijstje komt maar één keer het naspel ter sprake, namelijk in het geval van Veurne. Daar werd de tragedie van Berthulphus gevolgd door *De Vreck*, maar we moeten hier onmiddellijk aan toevoegen dat dit ene gegeven uit Veurne ten jare 1722 voor ons onderzoek waardeloos is, omdat de klucht van Paschier in dat jaar pas van de pers kwam.

Destelbergen 1985.

29. V.D'HONDT, *Geschiedenis van het tooneel te Aalst en bijzonderlijk van de Koninklijke Rederijkkamer De Catharinisten onder kenspreuk : "aMor VInCIt"*, Aalst, 1908, blz. 81.

30. P. HILDEBRAND, *De Kapucijnen...*, IX, blz. 363.

31. E. VAN DER STRAETEN, *Le théâtre villageois en Flandre*, II, Brussel, 1881, blz. 109, 232.

32. F. VAN DER HAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, III, blz. 382, nr. 3995.

33. J.B. PAQUAY, *De rederijkerskamer De Witte Lelie van Tongeren*, in : *Limburgsche Bijdragen*, 1905-1906, blz. 163-165. De inhoudsopgave stemt geheel met het stuk van pater Seraphim van Brugge overeen, alhoewel Paquay uit het Tongers rederij« kersarchief citeert : "Het bly-eyndigh treurspel van Berthulphus en Ansberta, door eenen onser medebroeders gedicht".

34. Rijksarchief Brugge, Frans bestuur, nr. 2681, Gits, november-december 1808. Enkele bestuursleden van een toneelgezelschap vragen de toestemming om het stuk van Ansberta op te voeren. Hier een passage uit de brief van de onderprefect te Ieper aan prefect Chauvelin : "Je ne vous dissimulerai pas (...) que très peu disposé à protéger la représentation de pièces de cette nature qui n'ont d'autre résultat que de fanatiser le peuple et de nous rappeler ces tems d'ignorance et de barbarie décrits dans le 3me chant de *l'art poétique* (bedoeld is het werk van Boileau), je n'aurais donné aucune attention à la plainte des habitans de Gits". Zie onze te verschijnen studie *De Belgen/Les Belges*.

35. *Bulletin du Comité flamand de France*, II, 1860-1862, blz. 272.

36. F. VAN DER HAEGHEN, *Bibliographie gantoise*, IV, nr. 7916.